

Al jaren houdt Jacob Westendorp zich bezig met allerlei aspecten van de geschiedenis van de Valthermond. Ook in dit seizoen wil hij u weer een aantal oude tot zeer oude feiten uit de historie, overleveringen, spook- en volksverhalen doorgeven, die in de Valthervenen of later in de Valthermond en omgeving speelden. De verhalen spelen globaal tussen 1600 en 1900.

Crisis in het veen

In de verveningsgeschiedenis van de Valthervenen, globaal van 1850 tot 1950, hebben we twee zeer moeilijke decennia gekend: de periode 1880 tot 1890 en de periode 1920 tot 1930. Dit artikel heeft betrekking op de eerste crisisperiode, de jaren tachtig van de negentiende eeuw.

Prijzen kelderden

Van 1879 op 1880 daalde de prijs van de fabrieksturf met de helft en die van langeturf en baggelaars met tussen de dertig en vijftig procent. In de jaren tachtig zouden de prijzen van de turf nog verder kelderden en die ontwikkeling kwam pas tot staan toen de turfproductie met een derde was ingekrompen. We hebben het dan over geheel Nederland, want hier in de Valthervenen was, in tegenstelling tot de landelijke trend, nog steeds sprake van productiestijging. Hier kwam de grote productiedaling pas na de Eerste Wereldoorlog. Wel kreeg men hier in de jaren tachtig met dalende lonen in het veenbedrijf te maken. Tussen 1880 en 1887 daalden de lonen van de werkers in het veen met zo'n vijftig procent. De winsten van de verveners liepen in die periode ook wel terug, maar bij lange na niet zo sterk als de lonen. Winsten van dertig tot veertig procent waren in deze regio nog heel gewoon.

Verpachten

Wel had de crisis tot gevolg dat de grote verveners het vervenen meer en meer gingen uitbesteden, terwijl ze zichzelf met de verkoop van de turf bezig hielden. Hun turfputten verpachtten zij aan kleine verveners. De zware concurrentie tussen die kleine verveners dreef de prijs van de turfputten sterk op. Wilden zij de pacht kunnen opbrengen, dan waren ze ook gedwongen met het formaat van de turf te knoeien, de lonen te verlagen en door middel van gedwongen winkelnering de arbeiders financieel uit te kleden. Halverwege de jaren tachtig meldde de Nieuwe Provinciale Drentsche en Asser Courant dat de gedwongen winkelnering 'tot zulk eene hoogte werd opgevoerd, dat er zedelijk misdrijf is gepleegd, om dat er op de verdiensten van de arbeiders is gespeculeerd, zoo erg, dat zelfs de prijs der veenputten aanzienlijk steeg.' Ook werden de ploegen waarin werd gewerkt, verkleind van 6 tot 7 naar 4 tot 5 man. Evenzo gebeurde de verstrekking van etenswaren en koffie tijdens het graafseizoen niet meer gratis.

Bestaansonzekerheid

Met de verslechtering van de materiële omstandigheden nam uiteraard de bestaansonzekerheid toe en werden de arbeiders sterker afhankelijk van hun veenbazen. Mede daardoor moest men steeds verder van huis om werk te vinden. Aan het eind van de jaren tachtig gingen dan ook veel arbeiders van hier naar Duitsland om daar in de industrie, landbouw en vervening te werken.

Aan het einde van die jaren trad er in de veenderij een licht herstel op. De turf Prijzen waren toen al met meer dan de helft gedaald, in vergelijking met de prijzen die in de eerste helft van de jaren zeventig werden gemaakt. Het aarzelende herstel was het gevolg van de lagere landelijke productie van turf en kleinere voorraden, zodat de prijzen enigszins konden herstellen. Voor de veenarbeiders ontstond zo de mogelijkheid – maar vooral de noodzaak, omdat ze al jaren onder het bestaansminimum moesten zien te leven – om looneisen te stellen. Maar die eisen, hoewel ze heel reëel waren, werden niet zonder slag of stoot ingewilligd.

Stakingen

Het gevolg was dat er in de jaren 1888 tot 1891 harde acties en wilde stakingen plaatsvonden. Beginnend in Friesland, had socialistische propaganda de arbeiders bewuster gemaakt van hun rechten en mogelijkheden. Een grote verzetsactie was dan ook onontkoombaar en in 1888, bij het begin van het graafseizoen, braken grote veenstakingen uit. Allereerst in de Friese veengebieden, waar de socialisten hun bolwerk hadden, maar al gauw gevolgd door andere veengebieden, zoals die in Zuid-Groningen en Zuidoost-Drenthe.

Ook hier in de Valthermond verzamelden de arbeiders zich en gingen in grote optochten, met vaandels en vlaggen gewapend, door het dorp. Vooral bij de woonhuizen van de plaatselijke verveners ontstonden dreigende situaties en er werden bij meerdere huizen ruiten ingegooid. Veelal onder de invloed van alcohol zorgden de arbeiders voor levensbedreigende situaties voor de verveners en hun families. De burgemeester van de gemeente Odoorn, evenals burgemeesters van omliggende veengebieden, vroegen dan ook met klem om militaire bijstand. Het Burgerbestuur, bang voor de gevolgen van de opstand van de veenarbeiders, was opgelucht dat het ministerie van Oorlog de gevraagde bijstand verleende.

Militairen

In de gemeente Odoorn werden de militairen in 2° Exloërmond en Valthermond gestationeerd. In de Valthermond ging het om een detachement infanterie en een detachement huzaren (het zogenoemde paardenvolk), elke groep ter grootte van twintig militairen. De soldaten bleven in de Valthermond tot het einde van het graafseizoen, zo eind juni. De huzaren vonden huisvesting in Hotel Smit en de infanteristen werden bij burgers ingekwartierd.

De taken van deze militairen waren vooral toegespitst op het voorkomen van samenscholingen van meer dan drie personen en op naleving van het tapverbod dat de burgemeester in de gemeente had uitgevaardigd. Vooral werd er hard opgetreden tegen personen die meenden vernielingen te moeten aanrichten. Niettemin bleven er toch steeds weer mensen in groepen samenscholen; de opgelegde maatregelen werden massaal genegeerd. De militairen moesten steeds feller optreden om de groepen stakers uiteen te drijven. Door de jarenlange financiële onderdrukking was men niet meer voor redelijk overleg vatbaar. Het water was de veenarbeiders tot de lippen gestegen. Alleen harde acties zouden hun situatie kunnen verbeteren.

Angstige dagen

Voor het militair gezag gold nu duidelijk: wie niet wil horen, moet maar voelen. De soldaten moesten dan ook regelmatig charges met sabel en stok uitvoeren om de groepen uiteen te drijven. Gelukkig vielen er bij deze acties geen zwaargewonden of doden te betreuren. De verveners en het openbaar gezag beleefde door de hardheid van de acties angstige dagen. De gezaghebbers waren bang voor te fel ingrijpen (hoewel ze daartoe wel gemachtigd waren), want dat zou tot een totale volksofstand kunnen leiden, waarvan de gevolgen niet te overzien waren. De vrees hiervoor was begrijpelijk, want tot dan toe waren zulke grootschalige en eveneens gewelddadige acties in de venen nog nooit voorgekomen.

Na moeizaam onderhandelen met de leiders van de stakers kwamen de verveners de stakers tegemoet en werden verschillende eisen ingewilligd. Ook van hogerhand, zoals B & W en het

provinciaal bestuur, werd druk op de veenbazen uitgeoefend om zo verdere escalatie te voorkomen.

Marechaussees

Toch bleef het dat jaar, nadat er een arbeidscontract was afgesloten, onrustig. Het leidde ertoe dat er in november 1888 vier marechaussees in Valthermond werden gehuisvest. Ze vonden onderdak in het logement van de heer Burghgraaf, voor in de Valthermond, aan het Noorderdiep.

De daarop volgende jaren bleef het nog steeds onrustig en met name in 1890 kwam het weer tot opstootjes en stakingen. Zowel in 1889 als in 1890 waren er in de Valthermond dan ook detachementen huzaren gestationeerd, alsmede een aantal marechaussees. De steeds terugkerende onrust in de venen leidde er uiteindelijk toe dat er in 1898 een kazerne voor de marechaussee in Valthermond kwam.